

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ МЕЛІОРАЦІЇ

УДК 633.15:632.954.631.8
© 2011

В.Х. КІВЕР,
доктор сільськогосподарських наук,
член-кореспондент НААН України

Д.М. ОНОПРІЄНКО,
кандидат
сільськогосподарських наук

ВПЛИВ СПОСОБІВ, СТРОКІВ
І ВИДІВ ЗАСТОСУВАННЯ
МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРИВ
НА ПОЖИВНИЙ РЕЖИМ
ГРУНТУ ТА ПРОДУКТИВНІСТЬ
КУКУРУДЗИ

Наведено експериментальні дані, які підтверджують ефективне внесення на чорноземах північного Степу України при вирощуванні кукурудзи на зерно мінеральних добрив вроздріб з поливною водою (фертигація). Показано переваги фертигації порівняно з традиційною технологією внесення мінеральних добрив.

Застосування добрив під кукурудзу на поливних землях має свої особливості, пов'язані насамперед з тим, що ця культура відрізняється тривалим періодом вегетації і споживанням великої кількості елементів живлення. Уміле сполучення добрив і поливів є важливим фактором інтенсифікації виробництва в зонах зрошеного землеробства, а управління мінеральним живленням рослин є основою інтенсивних технологій вирощування [1, 3].

На внесення мінеральних добрив при вирощуванні кукурудзи за інтенсивною технологією в Степу України припадає третина енергетичних витрат. Традиційна технологія внесення мінеральних добрив недосконала. У ній переважають техногенні фактори замість біологічних. Часто удобрюють ґрунт, а не рослини. Добрива, що вносять під основний обробіток ґрунту майже за півроку до їх інтенсивного використання рослинами кукурудзи, втрачають багато поживних речовин за рахунок мінералізації, випаровування в повітря і вимивання в глибину ґрунту, забруднюючи довкілля.

Технологічні можливості існуючих відцентрових розкидачів твердих туків дуже низькі. Нерівномірність розподілу ними добрив по полю, особливо в разі внесення великих доз, сягає 50–75 %. За таких умов спостерігається навіть негативна дія добрив на рослини та ґрунт (нітратне забруднення, зафосфачування тощо).

Отже, виникла потреба в нових підходах до раціонального використання мінеральних добрив, що передбачає внесення їх переважно з поливною водою [1, 2].

Поєднання внесення добрив з поливною водою дістало назву фертигація, або удобрювальне зрошення. Застосування добрив з поливною водою докорінно вирішує проблему рівномірного розподілу добрив в активному шарі ґрунту до рівня рівномірності розподілу поливної води. Крім того, важливою перевагою цього способу є можливість подачі добрив невеликими дозами протягом вегетаційного періоду, коли рослини їх найбільше потребують, без пошкодження листя як механічно, так і через хімічні опіки [3, 4].

Ефективність фертигації залежить від виду і форми мінеральних добрив, що використовують для поливу удобрювального. Це доведено в дослідях, проведених нами та іншими дослідниками раніше [5–7].

На сьогодні ще недостатньо вивчена технологія внесення з поливною водою рідких комплексних добрив (РКД), що отримують нейтралізацією орто- і поліфосфорної кислот аміаком з додаванням азотвісних розчинів (сечовини, аміачної селітри) і хлориду або сульфату калію. У РКД немає недоліків, що притаманні твердим мінеральним добривам. За удобрювальних поливів немає потреби попередньо розчиняти їх у воді, вони не утворюють пилу, не злежуються, сира погода і дощі на них ніяк не впливають. Вартість

технологічних операцій щодо зберігання, внесення в ґрунт і завантаження при транспортуванні РКД нижча, ніж у твердих туків. Крім цього, РКД не містять вільного аміаку, тому їх можна зберігати і перевозити в негерметичних ємкостях і протягом півроку. Застосування РКД дозволяє механізувати всі процеси і знизити затрати праці.

Мета досліджень – порівняти ефективність способів внесення, строків і видів мінеральних добрив, включаючи і РКД, за інтенсивної технології вирощування кукурудзи на зерно в умовах зрошення.

Матеріали і методи досліджень. Враховуючи важливість цього питання та недостатню вивченість його, в 2002–2004 рр. було проведено польові дослідження в навчально-дослідному господарстві “Самарський” Дніпропетровського державного аграрного університету. Ґрунт – чорнозем звичайний малогумусний слабозмитий середньосуглинковий. Об’ємна маса шару ґрунту 0–70 см становить 1,28 г/см³, а найменша вологемкість – 21,5 %. Потужність гумусованого шару дорівнює 65–70 см, а вміст гумусу в орному шарі ґрунту – 2,0–3,5 %. Нітратного азоту після 7 діб компостування за Кравковим в 100 г сухого ґрунту міститься 2,4–3,8, рухомого фосфору в оцтовокислій витяжці за Чіріковим – 10,9–15,5, обмінного калію за Масловою – 20,0–24,4 мг/100 г ґрунту. Підґрунтові води залягають на глибині більше 15 м.

Погодні умови за роки досліджень були в цілому сприятливими для вирощування кукурудзи в умовах зрошення. За вегетаційний період (травень–вересень) 2002 року випало 332 мм дощів, у 2003 р. – 303 мм, а у 2004 році – 386 мм.

У досліджах висівали середньоранній гібрид кукурудзи Піонер 3978, що добре відзивається на зрошення, і був об’єктом досліджень. Строки і способи внесення мінеральних добрив вивчали за однієї розрахованої дози для одержання врожаю зерна 10 т/га – $N_{180}P_{90}$. Передбачали також варіант без добрив. Технологія вирощування кукурудзи була загальноприйнятою для цієї культури в зоні північного Степу України. Поливи проводили дощувальним агрегатом ДДА-100МА. Мінеральні добрива дозували в поливну воду спеціальним гідропіджив-

лювачем. Поливний режим передбачав підтримання вологості ґрунту в активному шарі не нижче 70–80 % НВ. Зрошувальна норма становила 1500–2000 м³/га.

Посівна площа ділянки 630, облікова – 150 м². Повторність дослідів чотириразова.

Статистичну обробку одержаних результатів проводили методом дисперсійного аналізу за методикою Доспехова [8].

Із рідких мінеральних добрив застосовували азотно-фосфорний розчин 10 : 34 (N – 10 %, P – 34 %), що отримують шляхом нейтралізації поліфосфорних кислот аміаком.

Дози мінеральних добрив для одержання запланованого врожаю зерна кукурудзи 10 т/га обчислювали балансовим методом з урахуванням вмісту основних елементів живлення в орному шарі ґрунту. Розрахункові дози становили $N_{180}P_{90}$.

З метою вивчення ефективності внесення рідких комплексних добрив з поливною водою, порівняно з традиційним розкидним способом, і визначення оптимальних параметрів фертигації при вирощуванні кукурудзи на зерно були розроблені різні варіанти.

Технологічні схеми внесення мінеральних добрив були такі:

1 – під культивування перед сівбою (карбамід + амофос) врозкид повною нормою $N_{180}P_{90}$ (контроль);

2 – під культивування перед сівбою (карбамід + РКД) повною нормою $N_{180}P_{90}$ (контроль);

3 – вроздріб з поливною водою $N_{60}P_{30}$ після сівби і $N_{120}P_{60}$ у фазі 10–12 листків;

4 – вроздріб з поливною водою: після сівби $N_{50}P_{25}$; у фазі 10–12 листків $N_{50}P_{25}$; у фазі викидання волотей $N_{40}P_{20}$; у фазі молочної стиглості зерна $N_{40}P_{20}$;

5 – вроздріб з поливною водою: у фазі 10–12 листків $N_{60}P_{30}$; у фазі викидання волотей $N_{60}P_{30}$; у фазі молочної стиглості зерна $N_{60}P_{30}$;

6 – вроздріб з поливною водою: у фазі 10–12 листків $N_{90}P_{45}$ і у фазі викидання волотей $N_{90}P_{45}$.

У досліджах передбачали також контрольний варіант без добрив. За першою схемою карбамід і амофос вносили перед культивуванням. За другою та всіма наступними (з по-

ливною водою), щоб зрівняти вміст азоту і фосфору, до розрахункової дози рідких комплексних добрив добавляли карбамід.

Результати досліджень та їх обговорення. Відразу можна визначити, що норми і строки внесення рідких комплексних мінеральних добрив з поливною водою значно впливали на поживний режим ґрунту. Сприятливі умови зволоження і температури значно поліпшували азотний режим ґрунту за рахунок добрив і підвищення нітрифікаційної здатності. Відмічена максимальна кількість мінерального азоту в ґрунті на початку вегетації при внесенні туків під культивування, що свідчить про підвищення енергії нітрифікації (рисунки а).

Розглядаючи вміст мінерального азоту в динаміці, реєстрували зменшення його в ґрунті від фази 5–6 листків до молочної стиглості зерна, що показує значне споживання азоту кукурудзою в основні фази онтогенезу. До періоду інтенсивної потреби рослин кукурудзи в азоті (10–12 листків) NO_3^- у ґрунті було менше, ніж у період 5–6 листків на 32,0 %, а у фазі молочної стиглості зерна – на 62,4 %. У варіанті без добрив спостерігалася така ж сама тенденція до зменшення нітратного азоту в ґрунті (на 29,8 та 50,8 %, відповідно).

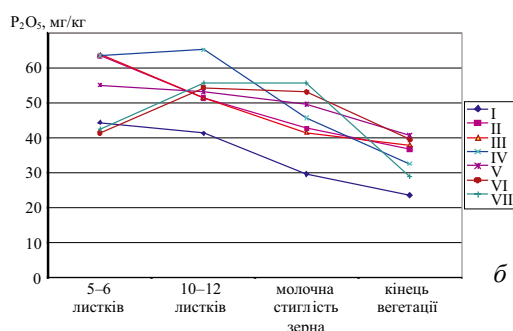
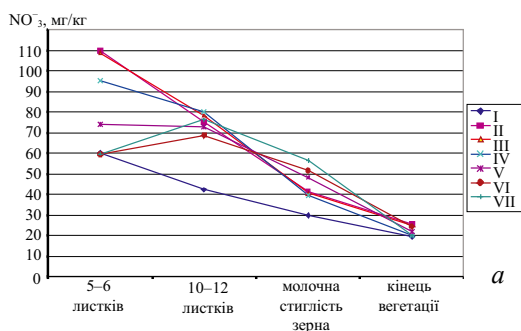
Це обумовлювалось інтенсивним зростанням нітрифікаційних процесів у ґрунті за

рахунок створення оптимальних умов (вологість ґрунту на рівні 70–80 % НВ, температура повітря 20–25 °С, добра аерація) і низьким споживанням NO_3^- рослинами кукурудзи на початку вегетації. Того ж часу за неодноразового застосування добрив у дозі $\text{N}_{180}\text{P}_{90}$ з поливною водою коливання нітратів у ґрунті на цей період були меншими і до того ж містилося їх, особливо у фазі молочної стиглості зерна, значно більше, що позитивно вплинуло на врожайність. Внесення мінеральних добрив з поливною водою в два терміни у фазі 10–12 листків і у фазі викидання волотей дозою $\text{N}_{90}\text{P}_{45}$ забезпечувало максимальну кількість нітратного азоту у фазі молочної стиглості зерна (рисунки а).

У фазі повної стиглості зерна кукурудзи як за удобрювального зрошення, так і без добрив кількість мінерального азоту в ґрунті виявилася майже однаковою.

Нітратний азот володіє значною рухомістю по профілю ґрунту і навіть за умов недостатнього природного зволоження в північному Степу, виявляється на глибині 0–200 см і більше, а в умовах зрошення ця тенденція збільшується, як показує аналіз проведених раніше досліджень [3–5].

Протягом вегетаційного періоду кукурудзи вміст NO_3^- в шарі ґрунту 0–20 см виявився вищим, ніж у шарі 20–40 см, що пояснюється

Вплив способів і строків внесення мінеральних добрив на вміст: нітратного азоту (а) та рухомого фосфору (б) у шарі ґрунту 0–40 см (середнє за 2002–2004 рр.): I – без добрив; II – $\text{N}_{180}\text{P}_{90}$ врозкид під культивування; III – $\text{N}_{180}\text{P}_{90}$ під культивування перед сівбою (карбамід + РКД) з поливною водою; IV – $\text{N}_{60}\text{P}_{30}$ після сівки і $\text{N}_{120}\text{P}_{60}$ у фазі 10–12 листків з поливною водою; V – з поливною водою: після сівки $\text{N}_{50}\text{P}_{25}$ у фазі 10–12 листків $\text{N}_{50}\text{P}_{25}$ у фазі викидання волотей $\text{N}_{40}\text{P}_{20}$ у фазі молочної стиглості зерна $\text{N}_{40}\text{P}_{20}$; VI – з поливною водою $\text{N}_{60}\text{P}_{30}$ у фазах 10–12 листків, викидання волотей і молочної стиглості зерна; VII – з поливною водою $\text{N}_{90}\text{P}_{45}$ у фазах 10–12 листків і викидання волотей

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ МЕЛІОРАЦІЇ

Вплив способів, строків і видів застосування мінеральних добрив на поживний режим ґрунту та продуктивність кукурудзи

переміщенням азоту з нижніх шарів у верхні внаслідок інтенсивного випаровування вологи з поверхні ґрунту, а також ущільненням підорного шару і зниженням інтенсивності процесів мінералізації.

Вміст рухомого фосфору в дослідях залежав від способів і строків внесення мінеральних добрив (рисунки а, б). Без добрив і за внесення $N_{180}P_{90}$ одноразово під культивуацію перед сівбою вміст рухомого фосфору протягом вегетаційного періоду зменшувався, причому не так різко, як азоту.

За внесення мінеральних добрив у два строки (після сівби і у фазі 10–12 листків) вміст фосфору був вищим на початку вегетації, а потім зменшувався зі зростанням рослин кукурудзи. За чотириразового внесення

туків вміст рухомого фосфору в шарі ґрунту 0–40 см був практично однаковим – 49,6–53,2 мг/кг в період 10–12 листків – молочна стиглість зерна. У разі внесення добрив у три строки і рівними частинами в два строки максимальний вміст рухомого фосфору відмічали в більш пізні терміни розвитку рослин кукурудзи – 10–12 листків – молочна стиглість зерна.

У кінці вегетації вміст фосфору був більшим на 10,6–11,9 мг/кг ґрунту за внесення туків у чотири і три строки, ніж за їх внесення у два строки дозою по $N_{90}P_{45}$. Протягом усього періоду вегетації відмічали більш високий вміст рухомого фосфору у верхньому шарі ґрунту. На всіх удобрених фонах кількість продуктивних качанів виявилася

Продуктивність гібрида Піонер 3978 залежно від способів і строків внесення мінеральних добрив (середнє за 2002–2004 рр.)

Варіант	Кількість продуктивних качанів на 100 рослин	Маса одного качана, г	Вихід зерна, %	Маса 1000 зернин, г	Урожайність, т/га
I – Без добрив	98	190	79,9	265,5	3,89
II – $N_{180}P_{90}$ врозкид навесні під культивуацію	102	225	79,4	286,6	9,27
III – $N_{180}P_{90}$ під культивуацію перед сівбою (карбамід + РКД) з поливною водою	103	225	80,6	282,6	9,08
IV – з поливною водою $N_{60}P_{30}$ після сівби і $N_{120}P_{60}$ у фазі 10–12 листків	102	230	79,6	298,4	9,62
V – з поливною водою: після сівби $N_{50}P_{25}$; у фазі 10–12 листків $N_{50}P_{25}$; у фазі викидання волотей $N_{40}P_{20}$; у фазі молочної стиглості зерна $N_{40}P_{20}$	104	250	82,5	305,6	9,91
VI – з поливною водою $N_{60}P_{30}$ у фазах 10–12 листків, викидання волотей і молочної стиглості зерна	103	240	83,5	318,4	10,21
VII – з поливною водою $N_{90}P_{45}$ у фазах 10–12 листків і викидання волотей	103	270	82,8	335,8	10,56

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ МЕЛІОРАЦІЇ

Вплив способів, строків і видів застосування мінеральних добрив на поживний режим ґрунту та продуктивність кукурудзи

майже однаковою, але абсолютна маса зернин відрізнялася (таблиця). Значно більшою вона була за внесення добрив вроздріб з поливною водою.

Маса 1000 зернин була максимальною – 335,8 г при внесенні дози $N_{90}P_{45}$ в два строки у фазі 10–12 листків і викидання волотей. Вона була мінімальною на ділянках, де добрива не застосовували.

Встановлено відмінності в середній масі качана (таблиця). Найбільша маса качана – 270 г відмічена також при внесенні туків у два строки у фазі 10–12 листків і викидання волотей.

Порівняно з традиційною технологією внесення мінеральних добрив за фертигації збільшувалася маса одного качана від 5 до 45 г.

Внесення туків уроздріб з поливною во-

дою порівняно з одноразовим їх внесенням збільшувало вихід зерна на 1,9–2,9 % (за винятком внесення туків у два строки – по $N_{60}P_{30}$ і $N_{120}P_{60}$).

Фертигація в різні строки створювала сприятливі умови для росту і розвитку рослин кукурудзи. Її позитивний вплив виявився на збільшенні маси 1000 зернин, середньої маси качанів і виході зерна кукурудзи.

Максимальну врожайність зерна кукурудзи в середньому за три роки одержали за внесення $N_{90}P_{45}$ з поливною водою у фазах 10–12 листків і викидання волотей. Доза добрив $N_{180}P_{90}$ найкраще себе окуплювала приростом урожайності за внесення її в два строки рівними частинами у фази 10–12 листків і викидання волотей (по $N_{90}P_{45}$).

Висновки

1. Внесення мінеральних добрив вроздріб з поливною водою (фертигація) покращувало поживний режим чорнозему звичайного. За внесення туків у фазі 10–12 листків уміст у шарі ґрунту 0–40 см нітратного азоту був вищим на 4,9–24,6 мг/кг і рухомого фосфору на 4,1–14,8 мг/кг ґрунту, а у фазі молочної стиглості зерна – на 6,8–21,4 і 7,0–13,3 мг/кг ґрунту відповідно, ніж на варіантах з традиційною технологією внесення туків.

2. З огляду на традиційну технологію внесення мінеральних добрив за фертигації

збільшувалася маса одного качана, абсолютна маса зернин у качані, а також вихід зерна кукурудзи. Максимальну врожайність зерна кукурудзи одержали за внесення дози добрив $N_{180}P_{90}$ розділивши її на дві частини по $N_{90}P_{45}$ з поливною водою у фазах 10–12 листків і викидання волотей.

3. Вивчення ефективності застосування рідких комплексних добрив у системі інтенсивної технології вирощування кукурудзи на зерно в умовах зрошення доцільно продовжити.

Бібліографія

1. Комплексное применение средств химизации с поливной водой при дождевании : рекомендации. – М. : Агропромиздат, 1988. – 58 с.

2. Ківер В.Х. Ефективність удобрювального зрошення при вирощуванні кукурудзи на зерно / В.Х. Ківер, Д.М. Онопрієнко // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – 2007. – № 1 – С. 52–55.

3. Сахаров В.Д. Химизация в культуре кукурузы: итоги науки и техники / В.Д. Сахаров // Растениеводство. – 1991. – Т. 8. – 156 с.

4. Філіп'єв І.Д. Ефективність добрив, внесених з поливною водою, при вирощуванні кукурудзи на півдні України / І.Д. Філіп'єв, Г.М. Ісакова // Зрошуване землеробство. – К. : Урожай, 1992. – Вип. 37. – С. 6–8.

5. Куница В.М. Потребление основных эле-

ментов питания при выращивании запрограммированных урожаев кукурузы в условиях орошения Степи Украины / В.М. Куница, В.Т. Пашова // Использование удобрений при интенсивных технологиях возделывания сельскохозяйственных культур. – Днепропетровск, 1990. – С. 69–75.

6. Удобрения с поливной водой / С.А. Балюк, А.В. Дружченко, П.Ф. Савенков [и др.] // Земледелие. – 1988. – № 11. – С. 50–52.

7. Ківер В.Х. Вплив фертигації на продуктивність рослин і якість зерна кукурудзи / В.Х. Ківер, Д.М. Онопрієнко // Вісник аграрної науки. – 2010. – № 8. – С. 56–59.

8. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта с основами статистической обработки результатов исследований / Б.А. Доспехов. – М. : Агропромиздат, 1985. – 351 с.